

Neven Kovačev

mag. hist.

Milan Šufflay i pomoćne povijesne znanosti

Dr. Milan pl. Šufflay ugledni je hrvatski povjesničar, albanolog, književnik, publicist i političar prve polovice 20. stoljeća. Njegova se historiografska djelatnost tematski može svrstati u tri područja – pomoćne povijesne znanosti, hrvatsko srednjovjekovlje i albansko srednjovjekovlje.¹ U ovom ću radu – povodom osamdesete godišnjice njegove tragične smrti (1931. – 2011.) – ukratko prikazati Šufflayevo djelovanje na području pomoćnih povijesnih znanosti – kako kao sveučilišnog profesora, tako i kao autora brojnih radova na tu temu.

Milan Šufflay rođen je u Lepoglavi 8.² ili 9. studenog 1879. godine.³ Maturira 1897. godine te potom studira historijske nauke na Mudroslovnom (tj. Filozofskom) fakultetu u Zagrebu.⁴ Sluša paleografiju, diplomatiku i kronologiju kod Tadije Smičiklasa,⁵ koji ga smatra svojim najdarovitijim studentom.⁶ Još kao student objavljuje 1901. godine rad *Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena (1075-1180)*,⁷ ujedno svoju doktorsku disertaciju.⁸ Vjerojatno mu je obećano da će taj rad biti objavljen u Akademijinim izdanjima, no do toga nije došlo. Šufflay je promoviran 20. svibnja 1902. godine.⁹

Još za vrijeme studija Šufflay je glavni suradnik Tadije Smičiklasa u pripremi *Diplomatičkog zbornika*.¹⁰ Prepisuje i diplomatički opisuje preko tisuću povelja iz Zagreba i dalmatinskih gradova te kronološki ispravlja mnoge starije prijepise povelja.¹¹ Majstorski čita teške dalmatinske isprave.¹² Smičiklas planira i novo izdanje *Documenta Račkoga* – Šufflay svojom rukom unosi ispravke i dopune u primjerak *Documenta* koji je bio u vlasništvu Smičiklasa. Isti primjerak *Documenta* Šufflay nadopunjava i ispravama koje se nalaze u danas izgubljenom Krševanskom kartularu.¹³

Slika preuzeta sa stranice: <http://www.makarska-danas.com/?p=7937>

Početak 1902. godine Šufflay završava obrađivanje rukopisne ostavštine Vikentija Vasiljevića Makuševa, koja mu je bila povjerena. Ta ostavština obuhvaća kronološki nesređene prijeprave isprava iz mletačkog arhiva od 13 do 18. stoljeća.¹⁴ Rezultat je toga rad *Ispriave za odnosaj Dubrovnika prema Veneciji*, koji Šufflay objavljuje u dva dijela u *Starinama* 1902.¹⁵ i 1905.¹⁶ godine.¹⁷ Radi se o zbirci dokumenata koji se kronološki protežu od 1228. do 1629. godine – naime, Šufflay ne objavljuje noviju građu iz zbirke jer smatra da je loše prepisana.¹⁸

Godine 1902. i 1903. zahvaljujući preporuci Tadije Smičiklase studira u Institutu za austrijsku povijest u Beču,¹⁹ gdje sluša kolegije iz latinske paleografije, diplomatike, kronologije i sfragistike.²⁰ Tijekom studija u Beču dovršava rad o dalmatinskim srednjovjekovnim privatnim ispravama i notarijatu, koji je započeo još tijekom arhivskih istraživanja u Dalmaciji – *Die dalmatinische Privaturkunde*.²¹ Rad 1904. godine objavljuje Akademija znanosti u Beču.²² Iako je Šufflay neko vrijeme želio da se rad objavi na hrvatskom jeziku, upravo je činjenica da je objavljen na njemačkom omogućila širu recepciju rada. Tako djelo koristi i austrijski povjesničar Oswald Redlich u svojem djelu *Die Privaturkunden des Mittelalters*, objavljenom 1911. godine.²³ Upravo predavanja profesora Redlicha poslužila su Šufflayu kao temelj za *Die dalmatinische Privaturkunde*. Na hrvatskom je jeziku ovo najvažnije Šufflayevo diplomatsko djelo objavljeno tek 2000. godine pod naslovom *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*.²⁴

Iste 1904. godine Šufflay u zadarskom *Narodnom listu* na hrvatskom jeziku u članku *Nesto o dalmatinskoj listini* donosi glavne teze svoje na njemačkom jeziku objavljene diplomatske monografije, želeći time i hrvatsku javnost upoznati s rezultatima

svoga rada.²⁵ Već je iz uvodnog dijela članka, koji govori o raznim narodnim skupinama koje su kroz stoljeća prolazile hrvatskim povijesnim prostorom, očigledna autorova namjera – prikazati koji su kulturni krugovi pridonijeli oblikovanju dalmatinske listine. Sve do kraja 12. stoljeća dalmatinska listina počiva na rimskoj pravnoj praksi, uz ponešto „gornjoitalskih“ elemenata. Krajem 12. stoljeća počinje snažan talijanski utjecaj na dalmatinsku listinu. Treći put, na dalmatinsku listinu utječe njemačka listina – taj je utjecaj vidljiv u kaptolskim listinama. Naposljetku Šufflay donosi kratak pregled različitih era, stilova te načina brojanja dana u mjesecu kojim su datirane dalmatinske listine.²⁶

Šufflayevom radu *Die dalmatinische Privaturkunde* Nada Klaić zamjera upravo pripisivanje određenih pravnih institucija određenim etničkim skupinama,²⁷ to jest stajalište da etničke skupine određuju pravne kategorije.²⁸ Međutim, takva interpretacija Šufflayevih teza nije ispravna. Naime, Šufflay – govoreći o ispravi određene etničke skupine – ne smatra takvu ispravu odrazom narodnog shvaćanja te skupine, već da je u razdoblju samostalne države te etničke skupine određeni tip isprave bio jedan od elemenata prava te države; taj se tip isprave upotrebljavao i nakon što je samostalna država te etničke skupine prestala postojati.²⁹

Nakon završetka studija u Beču nastavlja sa suradnjom na pripremi Diplomatičkog zbornika.³⁰ Kada 1904. godine zahvaljujući uglednom mađarskom povjesničaru Lajos (Ljudevitu) Thallóczyju, koji je u Beču zapazio njegovu darovitost, postaje vježbenik Narodnog muzeja u Budimpešti,³¹ istražuje u budimpeštanskom je Državnom arhivu i Narodnom muzeju – listine koje su već izdane kolacionira s izvornikom, a ostale prepisuje.³² O svemu redovito izvještava Smičiklasa.³³

Tijekom rada u Budimpešti objavljuje članke u najvažnijem mađarskom historiografskom časopisu *Századok*.³⁴ Godine 1904. objavljuje članak *János gercsei főesperes krónikája tőredékéről (O odlomku arhiđakona Goričkog Ivana)*.³⁵ Šufflay se u članku bavi odlomkom kronike koji se pripisuje goričkom arhiđakonu Ivanu iz 14. stoljeća, a sačuvan je samo u djelu Baltazara Adama Krčelića. Rasprava o tome je li taj odlomak³⁶ – koji govori o vlasti Hrvatske i Ugarske u Slavoniji u 11. stoljeću – zaista fragment nekog izgubljenog ljetopisa arhiđakona Ivana ili falsifikat iz kasnijeg vremena vodi se otkad je Krčelić donio spomenuti odlomak u svome djelu *Notitiae praeliminare*.³⁷ Šufflay prihvaća Krčelićevu tezu o vjerodostojnosti tog povijesnog izvora, dakle tezu da je autor odlomka gorički arhiđakon Ivan.³⁸ Kao najvažniji izvor koji je arhiđakonu Ivanu mogao poslužiti u pisanju odlomka Šufflay uzima hipotetičnu pečusku kroniku iz 11. stoljeća.³⁹ Međutim, tu kroniku pokušava iskonstruirati iz podataka koje je uzeo upravo iz odlomka arhiđakona Ivana. Takva metoda provjeravanja autentičnosti povijesnog izvora putem hipotetičkog starijeg izvora rekonstruiranog iz prvog izvora u najmanju je ruku nesigurna.⁴⁰ Naposljetku se sa Šufflayevom tezom nije složila ni hrvatska ni mađarska historiografija.⁴¹

Iduće godine u istom časopisu objavljuje članak *A két arbei iker-oklevél (1071., 1111.) (Dvije rapske listine blizanke)*.⁴² Tvrdi da su dvije rapske isprave – isprava kojom kralj Petar Krešimir IV. godine 1071. potvrđuje teritorij rapske biskupije⁴³ i isprava kojom kralj Koloman 1111. godine potvrđuje navedenu ispravu Petra Krešimira IV.⁴⁴ – falsifikati iz 14. stoljeća.⁴⁵ To, prema Šufflayu, potvrđuju i paleografsko-diplomatička i historijska analiza tih dviju isprava. Tako su paleografsko-diplomatički razlozi za svrstavanje tih

dviju isprava u falsifikate primjerice pismo kojim su pisane (*minuscule erecta* umjesto beneventane), zatim neobične kratice koje upućuju na kasnije doba, nedostatak svjedoka u ispravi Petra Krešimira IV. te postojanje pečata s natpisom na istoj ispravi.⁴⁶ U hrvatskoj javnosti taj članak isprva nije primijećen, a pročitao se tek nakon što je list *Pokret* 1908. godine pokrenuo kampanju protiv Šufflayevog imenovanja izvanrednim profesorom.⁴⁷ Godine 1914. Ferdo Šišić prihvaća tezu o falsifikatima iz 14. stoljeća, iako neke Šufflayeve paleografsko-diplomatičke zaključke naziva presmionima.⁴⁸ Na temelju historijske analize niza isprava povezanih s borbom Zadra i Raba za crkvenu i političku vlast nad Pagom u razvijenom srednjem vijeku smješta Nada Klaić postanak dviju promatranih isprava u 13. stoljeće, ujedno pokazujući da svi paleografsko-diplomatički razlozi koje su naveli Šufflay i Šišić ne isključuju nužno mogućnost da su te isprave nastale upravo tada.⁴⁹ Priređivači prvog sveska *Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* nazivaju ispravu Petra Krešimira IV. „očitim falsifikatom“.⁵⁰ Nasuprot tome, sredinom osamdesetih godina sumnju u općeprihvaćenu tezu o falsifikatima iskazao je Stjepan Antoljak, ne navodeći pritom dokaze koji bi potkrijepili vjerodostojnost promatranih isprava.⁵¹

U časopisu *Századok* za vrijeme boravka u Budimpešti Šufflay objavljuje još tri rada s područja pomoćnih povijesnih znanosti⁵² – godine 1906. *Az idéző pecsét a szláv források világánál* (*Sudski pečat u svjetlu slavenskih izvora*)⁵³ i *Raguza statutuma* (*Dubrovački statut*)⁵⁴ te godine 1909. *Szláv párhuzamok a "Rex iunior" címéhez* (*Slavenske paralele naslova „rex iunior“*).⁵⁵

U to vrijeme objavljuje i dva kraća priloga iz pomoćnih povijesnih znanosti u časopisu *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*: Godine 1906. rad *Der Ursprung der Consuetudo Bononiensis* (*Podrijetlo bolonjskog načina brojanja dana u mjesecu*)⁵⁶, a godine 1907. rad *Sigillum citationis*.⁵⁷ U prvom članku iznosi tezu da bolonjski način brojenja dana u mjesecu svoje korijene ima u antičkom načinu brojenja, koji se očuvao u južnoj Italiji zahvaljujući vladavini Bizanta u ranom srednjem vijeku, kada su očuvane mnoge tekovine helenskog života na tom području.⁵⁸ U drugom članku donosi prikaz podrijetla sudskog pečata i njegove upotrebe u Ugarskoj u doba vladanja Arpadovića.⁵⁹

Godine 1906. u članku *Iz arkiva ug. narodnog muzeja* Šufflay donosi prijepise listina bitnih za hrvatsku povijest 13. i 14. stoljeća koje se čuvaju u tom muzeju.⁶⁰ Radi se o listinama iz privatnih arhiva nekoliko mađarskih plemićkih obitelji koje do tada nisu bile objavljene ili je izdanje tih listina bilo teško pristupačno u Hrvatskoj. Prijepise prati obilan kritički aparat. Drugi dio članka objavljen je 1907. godine.⁶¹

Šufflay u Narodnom muzeju u Budimpešti radi do 1908. godine, kada je hrvatskim banom postao Pavao Rauch.⁶² Upravo Rauch imenuje Šufflaya javnim izvanrednim profesorom na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu.⁶³ Šufflay tamo utemeljuje zasebnu katedru za pomoćne povijesne znanosti.⁶⁴ Međutim, imenovan je izvanrednim profesorom bez prijedloga akademskog senata, a dekretom u javnosti ne baš omiljenog bana Raucha. Ipak, ne može biti riječi o političkim ili privatnim motivima Šufflayeva imenovanja sveučilišnim profesorom – Rauch Šufflaya u to vrijeme gotovo i ne poznaje.⁶⁵ Međutim, studenti ne dolaze na Šufflayeva predavanja, a list *Pokret* počinje provoditi kampanju protiv njega, ističući da je njegov znanstveni rad – pogotovo članak o listini kralja Petra Krešimira IV. – izdaja narodnih svetinja.⁶⁶

Godine 1909. Nikola Tomašić – Rauchov politički protivnik, a Šufflayev daljnji rođak, prema kojem je Šufflay uvijek osjećao zavist i prijezir⁶⁷ – objavljuje rad *Temelji hrvatskog državnog prava*.⁶⁸ U njemu Tomašić tumači da Hrvatska, Slavonija i Dalmacija nisu podjarmljene zemlje (*partes subjectae*), kako to tvrdi mađarska historiografija, nego savezne kraljevine (*regna socii*). Djelo je trebalo izazvati veliki publicitet, a tako se i dogodilo. Šufflay na Tomašićevu knjigu odgovara kritikom. Dodatak Kronici Tome Arhiđakona – na temelju koje je nastala legenda o *Pacta conventa* – proglašava izmišljotinom nastalom u 15. stoljeću kojom se dvanaest hrvatskih rodovskih plemena željelo oduprijeti kraljevskoj vlasti, koja je željela umanjiti njihove privilegije.⁶⁹

Početkom 1910. godine Raucha na banskom položaju zamjenjuje upravo Tomašić.⁷⁰ Već nekoliko mjeseci kasnije Tomašić uklanja Šufflaya sa sveučilišta i dodjeljuje vladinu Odjelu za bogoštovlje i nastavu. Tomašić s banskog položaja odstupa 1912. godine, a nasljeđuje ga Slavko Cuvaj, koji u rujnu iste godine obavještava Šufflaya da je imenovan redovnim profesorom na Zagrebačkom sveučilištu.⁷¹ Šufflay u mirovinu odlazi u studenom 1918. na vlastitu molbu.⁷²

Šufflayeva rukopisna ostavština čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u 15 kutija. Dio se te ostavštine odnosi i na pomoćne povijesne znanosti. Upravo u vrijeme svoga rada na Filozofskom fakultetu Šufflay ispisuje dvije bilježnice u kojima obrađuje pomoćne povijesne znanosti. U prvoj bilježnici piše o razvoju paleografije i diplomatike, o povijesti slavenskih pisama, o pisačim materijalima. Druga je bilježnica posvećena kronologiji. U dodatku tim bilježnicama piše o potpisima i pečatima. Još kao student ispisao je i bilježnicu o izvorima za povijest Hrvatske do 16. stoljeća. Šufflayeva rukopisna ostavština – što se pomoćnih povijesnih znanosti tiče – obuhvaća još i rukopise *Nutarnja oznaka i podjela isprave* i *O statutu grada Zagreba* te mnogobrojne prijepise objavljenih i neobjavljenih izvora te prijepise regesta.⁷³

Godine 1911. objavljuje članak *Pseudobrocardus. Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV. vijeka.*, u kojem donosi nekoliko izvadaka iz djela *Directorium ad passagium faciendum per Phillipum regem Franciae in terram sanctam* koji se odnose na povijest Srbije i Albanije. Dugo je vremena taj tekst bio poznat jedino u francuskom prijevodu iz sredine 15. stoljeća te mu se u historiografiji nije pridavala velika pažnja jer nije bilo moguće ustanoviti pravog autora. Pronalaskom originalnog latinskog teksta iz 1332. godine utvrđeno je da je njegov autor Vilim Adam, za kojeg se iz drugih izvora zna da je odličan poznavatelj prilika na Balkanu. Time je *Directorium* dobio na važnosti kao povijesni izvor te je Šufflay odlučio učiniti ga pristupačnijim hrvatskim povjesničarima.⁷⁴

Godine 1915. Šufflay objavljuje rad *Zu den ältesten kroatisch-ungarischen Beziehungen (O najstarijim hrvatsko-ugarskim vezama)*.⁷⁵ Glavna je Šufflayeva teza u tome članku da su *Pacta conventa* nastala u 14. stoljeću.⁷⁶ Naime, plemstvo dvanaest plemena prvi se puta spominje tek sredinom 14. stoljeća, a u *Pacta conventa* sadržana su prava kojima je težilo hrvatsko sitno plemstvo u doba kralja Ludovika. U prilog takvoj dataciji idu i paleografska obilježja redakcija *Pacta* u splitskom i vatikanskom kodeksu. *Pacta* su sastavljena prema 17. poglavlju Tome Arhiđakona i nisu, naravno, imala nikakvu pravnu vrijednost. Međutim, njihovo je sastavljanje – tvrdi Šufflay – bilo etapa u izradi pravno važeće isprave, u stvari falsifikata koji tobože potječe od Kolomana. O *Pacta conventa* Šufflay u ovome članku govori kao o diplomatskom

dokumentu. Potvrđuju to izrazi *Privataufzeichnung*, *Notiz*, *Privatnotiz*, kojima opisuje *Pacta*, a očigledan je i autorov stav da su *Pacta* falsifikat jer su sastavljena od falsificiranih dokumenata.⁷⁷ *Pacta* su, naravno, pripovjedni sastavak, a ne privatna isprava, te možemo govoriti samo o vjerodostojnosti ili nevjerodostojnosti njegova sadržaja, a nikako o falsifikatu. Šufflayevi zaključci iz ovoga članka nisu našli odjeka u historiografiji.⁷⁸ U knjizi *Srbi i Arbanasi*, objavljenoj 1925. godine, Šufflay ukratko ponavlja svoje prijašnje zaključke o *Pacta*, ali više o njima ne govori diplomatskim terminima.⁷⁹

Godine 1913. i 1918. objavljena su u izdanju Bečke akademije dva sveska izvora za povijest Albanije od 347. do 1406. godine – *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*.⁸⁰ Priređivači su te zbirke Ljudevit Thallóczy, Konstantin Jireček i Milan Šufflay.⁸¹ Predgovore za oba sveska piše Šufflay – u njima prikazuje nastanak i obradu zbirke.⁸² Šufflay je bio zadužen za sređivanje građe i pisanje komentara.⁸³ Pretisak obaju svezaka objavljen je 2002. godine.⁸⁴ Prvotni je plan bio objaviti četiri sveska *Acta Albaniae*,⁸⁵ koji bi kronološki sezali do 1479. godine, kada su Osmanlije osvojili Skadar.⁸⁶

Dvadesetih godina Šufflay objavljuje članke s tematikom pomoćnih povijesnih znanosti uglavnom u dnevnom listu *Obzor*. Tako u prosincu 1923. godine u članku *Kulturne struje na sredovječnom Jadranu* kritizira djelo Viktora Novaka *Scriptura beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane*.⁸⁷ Nakon duljeg uvoda, u kojem tumači bogate povijesne veze istočne i zapadne obale Jadrana, Šufflay ističe da je Novak u svom djelu dao slab prikaz južnotalijanske civilizacije, koja je bila ishodište beneventane, te nedovoljno detaljno usporedio tu civilizaciju s Dalmacijom. Zamjera mu slabo poznavanje literature te preveliko naglašavanje uloge benediktinaca u širenju beneventane. Šufflay ističe da Novaku upravo zbog nepoznavanja literature nije jasno kulturno jedinstvo južnog Jadrana. Dobrim stranama Novakova djela drži poglavlje o morfologiji pisma, Novakov doprinos popisu kratica te vrlo dobre paleografske analize beneventanskih rukopisa i isprava.⁸⁸

Otprilike mjesec kasnije Šufflay se ponovo bavi kritikom Viktora Novaka. Naime, Novak je 1924. objavio članak *Dva splitska falsifikata XII. stoljeća*, u kojem pokušava dokazati da su isprava kojom kralj Zvonimir poklanja samostanu redovnica sv. Benedikta u Splitu zemljište Pusticu⁸⁹ te isprava kojom kralj Stjepan II. potvrđuje tu Zvonimirovu ispravu⁹⁰ falsifikati. Paleografskom analizom Novak utvrđuje da Stjepanova isprava nije autentično originalna jer njezina posljednja dva retka nisu pisana istom rukom kao ostatak isprave, što se može vidjeti u drugačijem oblikovanju nekih slova.⁹¹ Ipak, konačan je zaključak Novakove paleografske analize da bi isprave doista i mogle nastati krajem 11. stoljeća.⁹² Što se diplomatske kritike isprava tiče, Novak u Zvonimirovoj listini uočava formule koje nisu karakteristične za ostale Zvonimirove listine.⁹³ Jednostavna formula invokacije, formula devocije i formula introduktora pokazuju sličnosti s notarskim ispravama 12. stoljeća.⁹⁴ U Zvonimirovoj listini nema ni datuma, što je pokazatelj da ju nije pisao pisar kraljevske kancelarije jer bi se on morao držati formalnog sastava isprave ako je želio da isprava ima pravnu snagu.⁹⁵ Uz to, Novak ima i materijalni dokaz da su dvije promatrane isprave falsifikati – to je popis zemalja samostana sv. Benedikta,⁹⁶ koji valja datirati poslije 1119. godine, a u kojem se ne spominje Pustica. Novak zaključuje da su promatrane isprave nastale tek kad je nastupila potreba da se za posjedovanje Pustice imaju i službeni

dokumenti.⁹⁷ Dapače, isprave iz 1188.⁹⁸ i 1200.⁹⁹ godine – koje prikazuju sporove oko imanja Lugoperscine, za koju samostan također tvrdi da mu ju je darovao Zvonimir – pokazuju da je samostan u 12. stoljeću imao nepritika oko navodnih Zvonimirovih darova.¹⁰⁰ Novak naposljetku zaključuje da dvije promatrane isprave pokazuju obilježja splitskih notara 12. stoljeća, i to Dujma i Sabacija, koji su upravo za samostan sv. Benedikta sastavili brojne isprave.¹⁰¹

Šufflay odgovara Novaku u članku *O prodoru slavenskih plemenskih ustanova*. Prikazuje kako se pod utjecajem slavenskih pravnih zasada kraljevska listina pretvorila u hrvatsku notaciju – hrvatska je kraljevska listina dakle zabilješka o pravnom poslu, a ne dokaz sam po sebi. Stoga ona svojim formalnim sastavom ne stječe punu snagu svoje vjerodostojnosti, kako tvrdi Novak. Naime, njezina dokazna moć leži jedino u nizu svjedoka. Stoga otpadaju svi diplomatski prigovori koje navodi Novak, poput jednostavne formule invokacije ili izostanka datuma. Što se paleografske analize tiče, Šufflay naglašava kako i sam Novak tvrdi da bi listine mogle nastati i u 11. stoljeću. Uz to, Šufflay oblike slova koje Novak zapaža samo u posljednja dva retka Stjepanove isprave nalazi i u ostatku isprave te tako pokazuje da ju ipak nisu pisale dvije ruke. Popis zemalja samostana sv. Benedikta nije valjan dokaz protiv autentičnosti promatranih isprava zato što ima lakune i mjestimično je nečitljiv. Dapače, prije jedne velike lakune spominje se – prema čitanju Kukuljevića – kraljevska zemlja (*regia terra*) te stoga taj popis upravo svjedoči za autentičnost isprava jer pokazuje da je samostan u 12. stoljeću bio u posjedu neke zemlje koju mu je darovao kralj. Dvije promatrane isprave svojim jednostavnim sadržajem pokazuju – tvrdi Šufflay – potpunu ravnodušnost prema posjedovnim odnosima samostana u 12. stoljeću te stoga nije vjerojatno da imaju veze s parnicama samostana iz tog vremena. Novakovu tvrdnju da su notari Dujma i Sabacije krivotvoritelji listina Šufflay drži nevjerojatnom, između ostaloga i stoga što samostanima za izradu falsifikata nisu bili potrebni notari.¹⁰²

Novak odgovara Šufflayu 1926. godine člankom *Analiza razvoda zemalja manastira Sv. Benedikta u Splitu*. Smatrajući Šufflayeve paleografske i diplomatske prigovore proizvoljno zasnovanim teorijama, Novak se isključivo posvećuje analizi popisa samostanskih zemalja, pokazujući da se u njegovim lakunama ne nalazi posjed Pustica u Lažanima. Služi se originalom, a ne Kukuljevićevom transkripcijom te ustanovljuje da je Kukuljevićevo *regia terra* zapravo *petia terre* (komad zemlje). Iza *petia terre* nalazi se lakuna od desetak slova, što je premalo za spominjanje Pustice, a pogotovo za spominjanje Zvonimira kao darovatelja zemlje. Naime, popis spominje i neke druge darovatelje pa bi bilo logično da spomene i kralja. Čak ni topografija – tvrdi Novak – ne dopušta da Pustica bude spomenuta u popisu. Kontekst pokazuje da se u lakunama vjerojatno radi o posjedima na Marjanu. Nakon provedene analize ubikacije pojedinih mjesta spomenutih u popisu, Novak zaključuje da je popis pisan suvislim topografskim redom. Sva mjesta u popisu nalaze se u splitskom polju, dok se Pustica nalazi s druge strane solinsko-kaštelanskog zaljeva. Šufflay se složio s tim Novakovim rezultatima.¹⁰³

Raspravu o vjerodostojnosti listina nastavlja Kerubin Šegvić, koji 1928. godine pokazuje da promatrani popis nije popis svih samostanskih zemalja, nego samo nekih. Popis sadrži zemlje koje su opatice imale u području splitske općine i od kojih su dobivale uglavnom redovit dohodak.¹⁰⁴ Navodi primjere posjeda koje je samostan sigurno posjedovao, a ne nalaze se u popisu zemalja.¹⁰⁵

U osvrtu na novi broj *Vjesnika Kr. državnog arkiva u Zagrebu* Šufflay se u travnju 1928. godine dotiče i članka Josipa Nagya objavljenog u tom broju *Vjesnika*. Nagy raspravlja o ispravama kralja Zvonimira, a prilikom analize Zvonimirove darovnice splitskim benediktinkama Novakove članke o toj temi spominje tek u bilješci, smatrajući da nisu napisani po znanstvenim kriterijima; upravo im zato ne posvećuje veću pažnju.¹⁰⁶ Šufflay kritizira takav odnos Josipa Nagya prema Novakovim radovima jer drži da je Novak uspio oboriti autentičnost Zvonimirove isprave. Ključnim dokazom za to smatra nenavođenje imanja Pustice u popisu samostanskih imanja. Navodeći ukratko rezultate najnovije Novakove analize popisa samostanskih imanja, Šufflay zaključuje da bi vjerodostojnost Zvonimirove isprave mogao spasiti samo onaj tko bi iznio dokaz da je postojao još jedan popis samostanskih imanja, koji je navodio imanja preko kaštelanskog zaljeva, dakle onaj tko bi upotpunio dobre primjedbe Kerubina Šegvića.¹⁰⁷

Lovre Katić čini upravo to. Iste godine objavljuje članak u kojem, kao i Šegvić, pokazuje da sačuvani popis imanja samostana sv. Benedikta nije potpun jer ne sadrži posjede koje je samostan nesumnjivo posjedovao u doba kada je popis nastao. Detaljnom topografskom analizom zemalja koje se spominju u popisu dolazi do zaključka da je popis pisan topografskim redom. Katićeva je topografska analiza potpunija od Novakove pa je i njegov zaključak drugačiji. Naime, Katić pokazuje da popis – nabrojavši zemlje u splitskom polju – prelazi na zemlje oko Solina. Posljednja zemlja u popisu nalazi se upravo u Solinu. Oko Solina se nalaze i neke zemlje koje se ne spominju u popisu, a samostan ih je nedvojbeno posjedovao. Te zemlje – među kojima je i Pustica – nisu nabrojane iz jednostavnog razloga što je popis nepotpun.¹⁰⁸

U članku *Dvije listine o hrvatskim kraljevima. Preokret u pitanjima njihove autentičnosti* Šufflay donosi glavne rezultate istraživanja Lovre Katića. Zaključuje da je zahvaljujući Katićevim istraživanjima nastupio preokret u pitanju autentičnosti tih dviju listina – pokazalo se da one nisu falsifikati s obzirom na sadržaj. Zaključno, Šufflay tvrdi da paleografske i diplomatske karakteristike tih listina nikada i nisu dovele u sumnju njihovu vjerodostojnost.¹⁰⁹

U lipnju 1926. godine u članku *Tko je bio mađarski Anonymus?* Šufflay donosi rezultate istraživanja Emila Jakubovicza, koji je pokazao da je autor *Gesta Hungarorum* Petar, notar ugarskog kralja Bele II. Naime, prve riječi *Gesta* – *Pdictus magister* – Jakubovicz čita *P[etrus] dictus magister*, a ne *Praedictus magister*, kako je do tada bilo uobičajeno. *Dictus magister* bio je uobičajen naziv u srednjem vijeku, izraz poniznosti i skromnosti. Nadalje, Jakubovicz je prema ortografiji pokazao da je izgubljeni izvornik *Gesta* nastao u prvoj polovici 12. stoljeća. Iz drugih izvora poznat je Petar, notar kralja Bele II, za kojega Jakubovicz tvrdi da je autor *Gesta*.¹¹⁰

U studenom iste godine u članku *Reforma koledara* povodom izvještaja specijalnog komiteta Lige naroda opisuje razvoj i reforme kalendara od najstarijih vremena. Daje prikaz julijanske i gregorijanske reforme kalendara. Potom iznosi prijedloge koje je u svom izvještaju donio komitet Lige naroda zadužen za reformu gregorijanskog kalendara. Nova bi reforma kalendara riješila problem nejednakosti mjeseci, fluktuacije tjedna i nestalnosti Uskrsa.¹¹¹ Ta reforma, naravno, nije provedena do današnjeg dana.

Povodom izlaska knjige *The History of the Great Seal of England* Šufflay u siječnju 1927. godine u članku *O pečatu i prstu* daje kratak prikaz upotrebe engleskog velikog

pečata i djelatnosti lorda kancelara, čuvara tog pečata. Zatim opisuje razvoj pečata od njegovih početaka u Egiptu – gdje je pečat bio otisak prsta – preko antičkog razdoblja i srednjeg vijeka sve do početka upotrebe papira, kada se smanjuje upotreba višeg pečata.¹¹²

Thallóczy je umro 1916.,¹¹³ a Jireček 1918. godine.¹¹⁴ Godine 1926. Šufflay u članku *Acta Albaniae. Kako da se nastavi njihovo izdanje?* navodi da je za nastavak izdavanja *Acta Albaniae* potrebno pregledati dubrovački i mletački arhiv, dok istraživanja u arhivima Barcelone, Milana, Mantove i Palerma nisu potrebna jer on sam posjeduje prijepise iz tih arhiva. Predlaže i da se edicija zaključi 1571. godinom, kada Mleci gube Bar i Ulcinj.¹¹⁵ Godine 1929. Bečka akademija poziva Šufflaya da pripremi i treći svezak zbornika. Poticaj za to dolazi zapravo od albanske vlade. Naime, Albanija je 1928. godine proglašena kraljevinom pa novi svezak zbornika treba pokazati mecenatstvo kralja Ahmeda Zogua. Gotovo je sva građa bila sakupljena otprije, pa je bilo potrebno pregledati još samo neke talijanske i albanske arhive.¹¹⁶ Međutim, Šufflay dobiva vizu tek u prosincu 1930. godine, i to samo za Albaniju, u koju odlazi krajem prosinca iste godine.¹¹⁷ Ondje boravi vrlo kratko, prilikom čega preuzima vrlo vjerojatno i dio honorara. Slijedeći procjene nekih povjesničara, rukopis trećeg sveska zbornika dovršen je krajem siječnja.¹¹⁸

Milan Šufflay umro je 19. veljače 1931.,¹¹⁹ nakon što je večer prije na njega izvršen atentat.¹²⁰ Iako se nedvojbeno radi o političkom atentatu,¹²¹ jednim od razloga njegova umorstva drži se i krađa velike svote novca – honorara koji je Šufflay nekoliko tjedana ranije donio iz Albanije. Uistinu, još iste večeri redarstvo iz Šufflayeva stana donosi Šufflayev novac i dio spisa. Nestaje – tvrde neki povjesničari – i rukopis trećeg sveska zbornika *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*.¹²² U historiografiju se krajem devedesetih uvukla netočna tvrdnja da je treći svezak *Acta Albaniae* pronađen u zagrebačkoj policiji te predan Hrvatskom državnom arhivu.¹²³ Nasuprot tome, govorilo se da treći svezak nikada i nije napisan.¹²⁴

Na temelju svega navedenoga možemo zaključiti da je Milan Šufflay napravio velik korak u razvoju gotovo svih pomoćnih povijesnih znanosti u hrvatskoj historiografiji. Svojim radom *Die dalmatinische Privaturkunde* – jednom od najvažnijih diplomatskih monografija hrvatske historiografije – trajno je zadužio hrvatsku medievistiku. Pišući svoje radove i njemačkim i mađarskim jezikom omogućio je predstavljanje svojih radova, a time i hrvatske historiografije općenito, širem krugu povjesničara. Neki su Šufflayevi radovi, primjerice oni pisani mađarskim jezikom, nažalost praktički nedostupni hrvatskim povjesničarima. S druge strane, Šufflayevu rukopisnu ostavštinu, dio koje se odnosi i na pomoćne povijesne znanosti, tek treba detaljno proučiti i eventualno objaviti, kako bi i ti rezultati Šufflayeva znanstvenog rada postali dostupniji znanstvenoj javnosti.

Milan Šufflay: izbor iz bibliografije

Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena (1075-1180). Zagreb: Dionička tiskara, 1901.

Milan Šufflay, Vikentij Vasiljević Makušev, ur. „Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji“, *Starine JAZU* 30 (1902.), 335-352.

Die dalmatinische Privaturkunde. Beč: Kais. Akademie der Wissenschaften, 1904.

Milan Šufflay, Vikentij Vasiljević Makušev, ur. „Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji“, *Starine JAZU* 31 (1905.), 1-257.

Lajos Thallóczy, Konstantin Jireček, Milan Šufflay, ur. *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*. Sv. 1. Beč: A. Holzhausen, 1913.

Lajos Thallóczy, Konstantin Jireček, Milan Šufflay, ur. *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*. Sv. 2. Beč: A. Holzhausen, 1918.

[napisao pod pseudonomom Alba Limi] *Kostadin Balšić: (1392-1401): historijski roman u 3 dijela*. Zagreb: Tiskara Merkur d. d., 1920.

Srbi i Arbanasi: njihova simbioza u srednjem vijeku. Beograd: Izdanje Seminara za albansku filologiju, 1925.

Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike: dvanaest eseja. Zagreb, 1928.

Hrvati u sredovječnom svjetskom viru. S. l., 1931.

Na Pacifiku god. 2255.: metagenetički roman u četiri knjige. Zagreb: Prosvjeta, 1998.

Izabrani eseji, prikazi i članci. Uredili Darko Sagrak i Musa Ahmeti. Zagreb: vlastita naklada, 1999.

Izabrani politički spisi. Priredio Dubravko Jelčić. Zagreb: Matica hrvatska, 2000.

Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina: povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća. Uredio Darko Sagrak. Zagreb: vlastita naklada, 2000.

Bilješke:

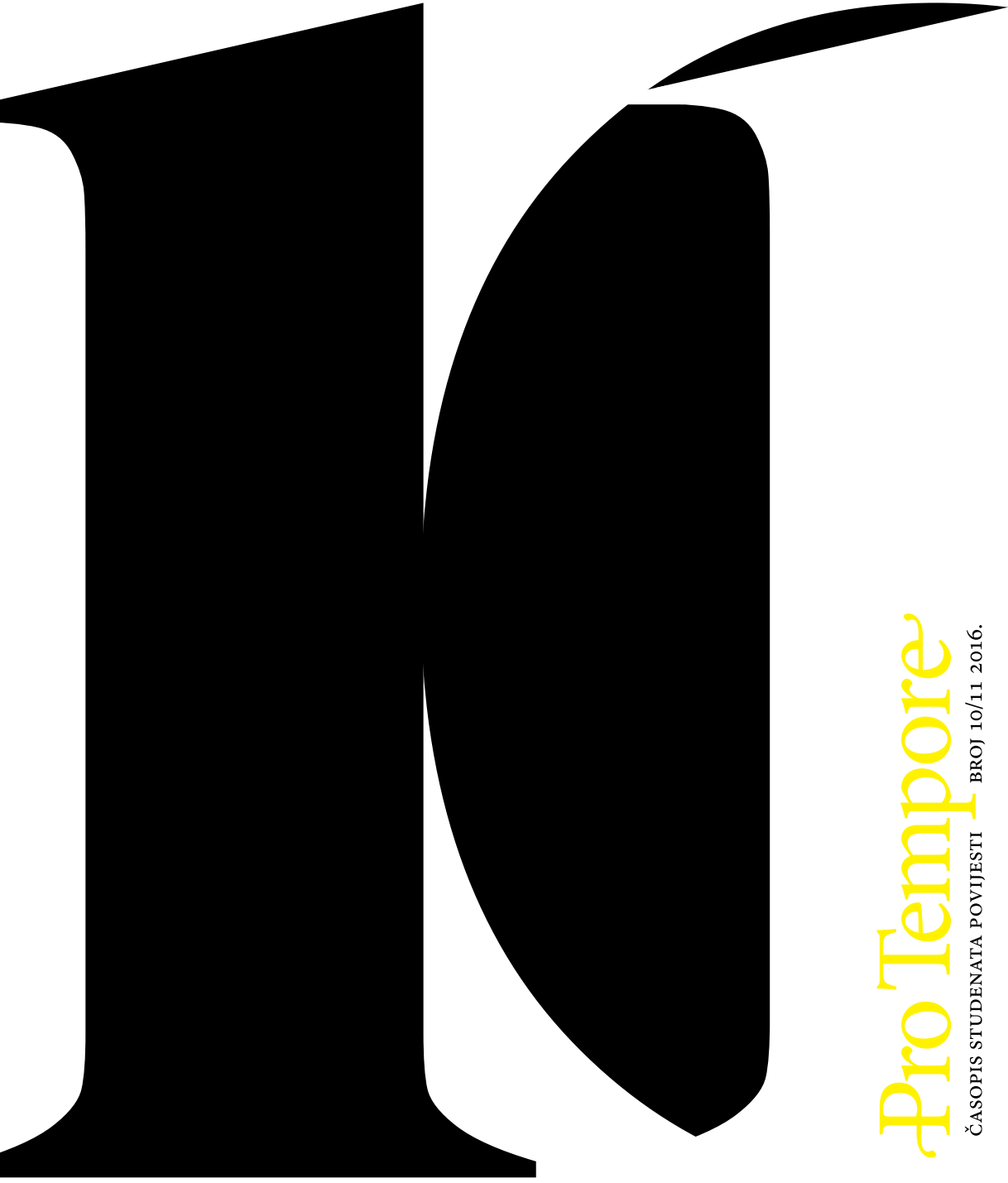
- Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 124.
- Mato Hanžeković, „Znanstveni rad Dr. M. pl. Šufflay-a“, *Književnik* 4, br. 4 (1931.), 163.
- Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 235; Petar Strčić, „Životni put dr. Milana pl. Šufflaya“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 116; Darko Sagrak, *Dr. Milan pl. Šufflay – hrvatski aristokrat duha* (Zagreb: Darko Sagrak / Hrvatska uzdanica, 1998.), 18.
- Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 236-237; Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 124.
- Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 134; Marko Kostrenčić, *Tadija Smičiklas* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.), 36, 62.
- Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 237.
- Milan Šufflay, *Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena (1075-1180)* (Zagreb: s. n., 1901.).
- Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 124; Ivan Kurjak, „Doktorirali na Filozofskome fakultetu“, u: *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Stjepan Damjanović, ur. (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1998.), 326.
- Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 238.
- Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 125; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 134; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 240; Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9; Petar Strčić, „Životni put dr. Milana pl. Šufflaya“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 116; Marko Kostrenčić, *Tadija Smičiklas* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.), 49, 62.
- Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 134.
- Marko Kostrenčić, *Tadija Smičiklas* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.), 53.
- Viktor Novak, „Mare nostrum dalmaticum“, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 16/17 (1969.), 399.
- Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 146; Milan Šufflay, Vikentij Vasiljević Makušev, ur., „Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji“, *Starine JAZU* 30 (1902.), 335.
- Milan Šufflay, Vikentij Vasiljević Makušev, ur., „Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji“, *Starine JAZU* 30 (1902.), 335-352.

- 16 Milan Šufflay, Vikentij Vasiljević Makušev, ur., „Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji.“ *Starine JAZU* 31 (1905.), 1-257.
- 17 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 240; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 146.
- 18 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 146; Milan Šufflay, Vikentij Vasiljević Makušev, ur., „Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji“, *Starine JAZU* 30 (1902.), 336.
- 19 Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 125; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 240; Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9; Mato Hanžeković, „Znanstveni rad Dr. M. pl. Šufflay-a“, *Književnik* 4, br. 4 (1931.), 163.
- 20 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 134.
- 21 Milan Šufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde*, (Beč: Kais. Akademie der Wissenschaften, 1904.); Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 125; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 240.
- 22 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 136; Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9.
- 23 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 141.
- 24 Milan Šufflay. *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV.* stoljeća. Preveo i uredio Darko Sagrak (Zagreb: vlastita naklada, 2000.). Prevoditelj Darko Sagrak u *Proslavnoj pripomeni* navodi da mu prilikom prevođenja na hrvatski cilj nije bila apsolutna točnost prijevoda, već zadržavanje specifičnog Šufflayeva stila pisanja. S time je povezan i donekle promijenjen i nadopunjen naslov knjige – Sagrak smatra da je takvim naslovom točnije definirao njezin osnovni sadržaj. Darko Sagrak, „Proslavna pripomena“, u: Milan Šufflay. *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća* (Zagreb: vlastita naklada, 2000.), 8-10.
- 25 Milan Šufflay, „Nešto o dalmatinskoj listini“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, uredili Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.) (prema: *Narodni list*, 2. i 6. srpnja 1904.); Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 141.
- 26 Milan Šufflay, „Nešto o dalmatinskoj listini“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, uredili Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.), 48-51. (prema: *Narodni list*, 2. i 6. srpnja 1904.).
- 27 Nada Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, *Historijski zbornik* 18 (1965.), 157.
- 28 Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971.), 5.
- 29 Lujo Margetić, „O Šufflayevu radu *Die dalmatinische Privaturkunde*“, u: Lujo Margetić, *Prikazi i diskusije* (Split: Književni krug, 2002.), 131.
- 30 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9.
- 31 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 241.
- 32 Tadija Smičiklas, „Predgovor“, u: Tadija Smičiklas, ur. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 2. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.), XII-XIV; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 136.
- 33 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 136.
- 34 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 242; Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9.
- 35 Milan Šufflay, „János gercsei főesperes krónikája tőredékéről“, *Századok* 38 (1904.), 511 – 536.
- 36 Franjo Rački, ur., *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1877.), 471 – 473 (br. 230, 1).
- 37 Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971.), 29.
- 38 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 141-142; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971.), 30; Mladen Švab, „Prilog kritici odlomka „Kronologije“, djela pripisivanog arhiđakonu Goričkom Ivanu“, *Historijski zbornik* 35 (1982.), 124.
- 39 Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971.), 30; Mladen Švab, „Prilog kritici odlomka „Kronologije“, djela pripisivanog arhiđakonu Goričkom Ivanu“, *Historijski zbornik* 35 (1982.), 124.
- 40 Mladen Švab, „Prilog kritici odlomka „Kronologije“, djela pripisivanog arhiđakonu Goričkom Ivanu“, *Historijski zbornik* 35 (1982.), 124.
- 41 Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971.), 30.
- 42 Milan Šufflay, „A két arbei iker-oklevél (1071. 1111.)“, *Századok* 39 (1905.), 297 – 319.
- 43 Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, ur., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 1, ur.

- serije Marko Kostrenčić (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1967.), 123 – 124 (br. 91).
- 44 Tadija Smičiklas, ur. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 2. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.), 22 – 23 (br. 19).
- 45 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 142; Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, ur., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 1, ur. serije Marko Kostrenčić (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1967.), 123; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 242. Josip Horvat krivo navodi da se u ovom Šufflayevom članku radi o ispravi kralja Zvonimira.
- 46 Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije* (Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1914.), 637.
- 47 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 242, 245 – 246; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 137.
- 48 Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije* (Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1914.), 637.
- 49 Nada Klaić, „Rapski falsifikati“, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru* 1 (1955.), 44.
- 50 Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, ur., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 1, ur. serije Marko Kostrenčić (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1967.), 123 (br. 91).
- 51 Stjepan Antoljak, „Izvori i literatura o prošlosti otoka Raba (do 1797. g.)/Kritički presjek i uvid“, u: *Rapski zbornik*, ur. Andre Mohorovićić (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti / Rab: Skupština općine Rab, 1987.), 183 – 184.
- 52 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 142.
- 53 Milan Šufflay, „Az idéző pecsét a szláv források világánál“, *Századok* 40 (1906.), 293–312.
- 54 Milan Šufflay, „Raguza statutura“, *Századok* 40 (1906.), 813–824.
- 55 Milan Šufflay, „Szláv párhuzamok a „Rex iunior“ czíméhez“, *Századok* 43 (1909.), 499–503.
- 56 Milan Šufflay, „Der Ursprung der Consuetudo Bononiensis“, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 27 (1906.), 481–482.
- 57 Milan Šufflay, „Sigillum citationis“, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 28 (1907.), 515–518.; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 143. Stjepan Antoljak pogrešno navodi da je rad *Der Ursprung der Consuetudo Bononiensis* (kojeg naziva samo *Consuetudo Bononiensis*) obavljen 1907., a rad *Sigillum citationis* 1906. godine.
- 58 Milan Šufflay, „Der Ursprung der Consuetudo Bononiensis“, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 27 (1906.), 482.
- 59 Milan Šufflay, „Sigillum citationis“, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 28 (1907.), 516 – 518.
- 60 Milan Šufflay, „Iz arkiva ug. narodnog muzeja“, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* 8, br. 1/4 (1906.), 155 – 177, 213 – 234.; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 142 – 143.
- 61 Milan Šufflay, „Iz arkiva ug. narodnog muzeja“, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* 9, br. 3/4 (1907.), 156, 18–23.
- 62 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 242 – 243.
- 63 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 137; Marko Kostrenčić, *Tadija Smičiklas* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.), 62.
- 64 Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 125; Tomislav Raukar, Zdenka Janeković Römer, „Odsjek za povijest“, u: Stjepan Damjanović, ur. *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1998.), 85.
- 65 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 245, 246.
- 66 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 137; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 245 – 246. Horvat opet pogrešno navodi da se radi o listini kralja Zvonimira.
- 67 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 247.
- 68 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 10.
- 69 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 248–249.
- 70 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 250; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 137.
- 71 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 137–138; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 250.
- 72 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9; Mato Hanžeković, „Znanstveni rad Dr. M. pl. Šufflay-a“, *Književnik* 4, br. 4 (1931.), 163.
- 73 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 139, 143–144, 147.
- 74 Milan Šufflay, „Pseudobrocardus. Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV. vijeka“, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* 13, br. 1/4 (1911.), 142–150.
- 75 Milan Šufflay, „Zu den ältesten

- kroatisch-ungarischen Beziehungen", *Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften* 4 (1915.), 883-896.; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 144. Stjepan Antoljak navodi pogrešan naslov Šufflayeva članka te u pripadajućoj bilješci prilikom navođenja Šufflayevih teza iz članka navodi potpuno pogrešne brojeve stranica.
- 76 Milan Šufflay, „Zu den ältesten kroatisch-ungarischen Beziehungen“, *Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften* 4 (1915.), 894 – 895.
- 77 Milan Šufflay, „Zu den ältesten kroatisch-ungarischen Beziehungen“, *Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften* 4 (1915.), 891, 894-896.
- 78 Tomislav Raukar, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb: FF press, 2002.), 29.
- 79 Milan Šufflay, *Srbi i Arbanasi. Njihova simbioza u srednjem vijeku* (Zagreb: Azur Journal, 1991.), 48.
- 80 Lajos Thallóczy, Konstantin Jireček, Milan Šufflay, ur., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*. Sv. 1. (Beč: A. Holzhausen, 1913.), Lajos Thallóczy, Konstantin Jireček, Milan Šufflay, ur., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*. Sv. 2. (Beč: A. Holzhausen, 1918.); Tomislav Raukar, „Milan Šufflay i hrvatsko srednjovjekovlje“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 125; Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 145; Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9.
- 81 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 145; Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9.
- 82 Stjepan Antoljak, „Milan Šufflay kao paleograf i diplomatičar“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995.), 145 – 146.
- 83 Aleksandar Stipčević, „Milan Šufflay kao albanolog“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 120; Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 9.
- 84 Lajos Thallóczy, Konstantin Jireček, Milan Šufflay, ur., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*. Sv. 1. (Tirana: Drejtoria e përgjithshme e arkivave të shqipërisë / Priština: Revista Ekskluzive, 2002. (pretisak izdanja Beč: A. Holzhausen, 1913.)).; Lajos Thallóczy, Konstantin Jireček, Milan Šufflay, ur., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*. Sv. 2. (Tirana: Drejtoria e përgjithshme e arkivave të shqipërisë / Priština: Revista Ekskluzive, 2002. (pretisak izdanja Beč: A. Holzhausen, 1918.)).
- 85 Milan Šufflay, „Prošlost Albanije“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, rasprave, prikazi, članci i korespondencija*. Sv. 2. Uredio Darko Sagrak (Zagreb: vlastita naklada, 2000.), 282. (prema: *Budapesti Hírlap*, 14. travnja 1912.).
- 86 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 10; Šufflay 1926a, 60.
- 87 Viktor Novak, *Scriptura beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane*. (Zagreb: Tipografija, 1920.).
- 88 Milan Šufflay, „Kulturne struje na sredovječnom Jadranu“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, uredili Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.), 40-44. (prema: *Obzor*, 24. prosinca 1923.).
- 89 Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, ur., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 1, ur. serije Marko Kostrenčić (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1967.), 169 – 170 (br. 134).
- 90 Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, ur., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 1, ur. serije Marko Kostrenčić (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1967.), 188 – 189 (br. 149).
- 91 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 552.
- 92 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 553.
- 93 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 556 – 557.
- 94 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 559 – 562.
- 95 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 562.
- 96 Ivan Kukuljević Sakcinski, ur., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 1. (Zagreb: Štamparija Dragutina Albrehta, 1874.), 169 – 170 (br. CCVIII).
- 97 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 563 – 564.
- 98 Tadija Smičiklas, ur. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 2. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.), 221 – 223 (br. 208).
- 99 Tadija Smičiklas, ur. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 2. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.), 389 – 391 (*Addenda*).
- 100 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i

- Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 565.
- 101 Viktor Novak, „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, u: *Bulićev zbornik*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller (Zagreb / Split: Zaklada tiskare „Narodnih novina“, 1924.), 568.
- 102 Milan Šufflay, „O prodoru slavenskih plemenskih ustanova“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, rasprave, prikazi, članci i korespondencija*. Sv. 2. Uredio Darko Sagrak (Zagreb: vlastita naklada, 2000.), 50-52. (prema: *Obzor*, 31. siječnja i 1. veljače 1924.).
- 103 Viktor Novak, „Analiza razvoda zemalja Sv. Benedikta u Splitu“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 47-48 (1924.-1925.), Prilog 4 (1926.), vidi: 4-29.
- 104 Kerubin Šegvić, „Dva spljetska falsifikata. Jesu li falsifikati?“ *Nastavni vjesnik* 36 (1927.-1928.), 120.
- 105 Kerubin Šegvić, „Dva spljetska falsifikata. Jesu li falsifikati?“ *Nastavni vjesnik* 36 (1927.-1928.), 120 - 121.
- 106 Josip Nagy, „Diplomatičko-paleografske studije. (Nastavak)“, *Vjesnik Kr. državnog arhiva u Zagrebu* 3 (1928.), 182.
- 107 Milan Šufflay, „Vjesnik Kr. državnog arhiva u Zagrebu“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, ur. Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.), 69-70. (prema: *Obzor*, 24. travnja 1928.).
- 108 Lovre Katić, *Još o darovnicama Zvonimira i Stjepana II. koludricama sv. Benedikta u Splitu* (Split: s. n., 1928.), 5-11.
- 109 Milan Šufflay, „Dvije listine o hrvatskim kraljevima. Preokret u pitanju njihove autentičnosti“, *Starohrvatska prosvjeta* Nova serija 2, br. 1/2 (1928.), 166.
- 110 Milan Šufflay, „Tko je bio mađarski Anonymus?“ U: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, rasprave, prikazi, članci i korespondencija*. Sv. 2., uredio Darko Sagrak (Zagreb: vlastita naklada, 2000.), 244. (prema: *Obzor*, 21. lipnja 1926.).
- 111 Milan Šufflay, „Reforma koledara“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, uredili: Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.), 244-245, 247. (prema: *Novo vrijeme*, 15. studenog 1926.).
- 112 Milan Šufflay, „O pečatu i prstu“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, uredili: Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.), 121-122. (prema: *Obzor*, 4. siječnja 1927.).
- 113 Antun Vujić, ur., *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*. Sv. 18. (Zagreb: Pro leksis / Večernji list, 2007.), 269.
- 114 Antun Vujić, ur., *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*. Sv. 10. (Zagreb: Pro leksis / Večernji list, 2006.), 17.
- 115 Milan Šufflay, „Acta Albaniae. Kako da se nastavi njihovo izdanje?“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, rasprave, prikazi, članci i korespondencija*. Sv. 2., uredio Darko Sagrak (Zagreb: vlastita naklada, 2000.), 60. (prema: *Arhiv za arbansku starinu, jezik i etnologiju* 3, br. 1/2 (1926.): 209 - 212.).
- 116 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 305.
- 117 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 10; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 305.
- 118 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 305; Aleksandar Stipčević, „Milan Šufflay kao albanolog“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 121.
- 119 Mladen Švab, „Djelo dostojno pozornosti“, *Vijenac* 7, br. 149 (1999.), 10.
- 120 Petar Strčić, „Životni put dr. Milana pl. Šufflaya“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 118; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 307; Darko Sagrak, *Dr. Milan pl. Šufflay – hrvatski aristokrat duha* (Zagreb: Darko Sagrak / Hrvatska uzdanica, 1998.), 105.
- 121 Petar Strčić, „Životni put dr. Milana pl. Šufflaya“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 118;
- Darko Sagrak, *Dr. Milan pl. Šufflay – hrvatski aristokrat duha* (Zagreb: Darko Sagrak / Hrvatska uzdanica, 1998.), 105 - 106.
- 122 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum* (Zagreb: Ex libris, 2007.), 306-309; Aleksandar Stipčević, „Milan Šufflay kao albanolog“, *Kolo Matice hrvatske* 1, br. 3 (1991.), 121.
- 123 Darko Sagrak, *Dr. Milan pl. Šufflay – hrvatski aristokrat duha* (Zagreb: Darko Sagrak / Hrvatska uzdanica, 1998.), 1; Musa Ahmeti, „Pogovor“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, uredili Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.), 251.
- 124 Musa Ahmeti, „Pogovor“, u: Milan Šufflay, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, uredili Darko Sagrak i Musa Ahmeti (Zagreb: vlastita naklada, 1999.), 252.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI - BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10–11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com